

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Дурдас Галини Василівни

**«Соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території
західних областей Української РСР**

(середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Тривалий час гендерна історія, зокрема, проблеми місця і ролі жінки в процесах державотворення, залишалися поза увагою істориків. Тим не менше, вивчення жіночого досвіду, практик їх життя і діяльності в умовах середовища панування чоловічої маскулінності є вкрай необхідною умовою для побудови суспільства на засадах гендерної толерантності. Вивчення цього досвіду дозволяє так само визначити форми і способи управління більшовицькою владою процесом радянзації, дослідити умови залучення різних груп населення, насамперед жінок, до процесу розбудови державних інституцій. Актуальність досліджуваної теми посилюється також у зв'язку з розширенням можливостей сучасної жінки для реалізації себе як політика, громадського діяча, фахівця у сфері економіки, науки, права тощо. Переосмислення ролі жіноцтва в процесах радянзації західноукраїнського регіону через вивчення їх діяльність у жіночих організаціях, сприятиме руйнуванню усталених гендерних стереотипів. З іншого боку, як слушно зазначає Галина Василівна, традиція гендерних ролей західноукраїнського регіону суттєво відрізнялася від радянського зразка, тому актуальності набувають регіональні дослідження, пов'язані із соціально-економічним та суспільно-політичним становищем жінки на території західних областей Української РСР у період пізнього сталінізму.

Характерною особливістю наукової роботи є її міждисциплінарний характер, пов'язаний з такими науковими напрямками як історія України, джерелознавство, політологія, краєзнавство, соціальна історія.

Усвідомлюючи складність тематичного поля, Галина Василівна чітко сформулювала об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження. Цілком переконливим є обґрунтування хронологічних рамок наукової роботи. *Однак з тексту роботи не зовсім зрозуміло, чому географічні рамки дослідження обмежуються трьома західноукраїнськими областями, тоді як у назві роботи задекларована «територія західних областей УРСР».*

Новаційні риси в дисертації, перш за все, пов'язані з локалізацією об'єкта дослідження, запровадженням до наукового обігу низки маловідомих архівних джерел, які висвітлюють основні напрямки гендерної політики радянської влади досліджуваного періоду; використанням раніше неопублікованих спогадів очевидців, які надають можливість максимально об'єктивно відтворити жіночий досвід тієї доби; спробою з'ясування стратегій пристосування місцевих жінок до життя в радянському тоталітарному соціумі, форм протесту та практик взаємодії із владою.

Результати наукового пошуку були апробовані авторкою у 15 публікаціях, із них: 6 статей – у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – іноземне видання, 7 – матеріали науково-практичних конференцій та семінарів, 1 наукова праця додатково відображає результати дослідження.

Фундаментальністю залученого матеріалу до аналізу теми характеризується огляд історіографії дослідження. Авторка цілком обґрунтовано класифікує її за тематично-хронологічним принципом, умовно поділивши на чотири групи: роботи радянських науковців, праці української діаспори, сучасну українську та зарубіжну історіографію. Позитивним моментом цієї частини роботи є вдала спроба Галини Василівни зробити короткий аналіз генези методологічних підходів щодо дослідження так званої «жіночої історії» впродовж другої половини ХХ століття. *Дискутивним вважаємо твердження, що «радянська західноукраїнського регіону поклала початок поширенню загальнообов'язкової державної ідеології та ліквідації жіночих організацій, які боролися за емансипаційні та національні права жінок. Владою запроваджено нову модель жіночого руху...»* (с. 25). Засади гендерної політики більшовицько-радянської влади були сформовані у перші роки приходу більшовиків до влади, а її реалізація відбувалася в процесі радянзації українських територій на початку 1920-х років. Тоді ж були створенні в Україні перші жінвідділи.

Справедливим, на нашу думку, є висновок про те, що тема становища жінки в західних облстях УРСР в перше повоєнне десятиліття досі залишається мало досліджуваною. З огляду на це варто підкреслити важливе значення джерельної бази, залученої Г.Дурдас як основи для написання дисертаційної роботи. ґрунтовна, поглиблена пошукова робота дала можливість дисертантці виявити і опрацювати значний масив нових документів з основних центральних та обласних архівосховищ (ЦДАВО України, ЦДАГО України, Державних архівів Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей).

Джерельна база дисертації відзначається різноплановістю та інформативною насиченістю, що дозволяє всебічно вивчити проблему. Не можна не відзначити й той факт, що окрім документів офіційного характеру (документи партійних та державних органів влади), в дослідження залучено джерела особового походження (спогади, листування, автобіографії); примірники місцевих та республіканських газет, всесоюзних та республіканських журналів; візуальні матеріали (фотографії, плакати, кінофільми); художню літературу. Використання такого роду джерел дозволило Галині Василівні показати жінку не тільки об'єктом державної політики, але як соб'єкта суспільно-політичних, економічних процесів.

Дослідниця детально зупинилася на аналізі використовуваного нею в ході дослідження методичного інструментарію. Зокрема, вона акцентує увагу на використанні гендерного підходу, який надає можливість інтерпретувати ці трансформації із урахуванням інтересів обох статей, та методу усної історії. З огляду на завдання та предмет дослідження рецензованої дисертації, вважаємо, що використання авторкою цього методу є дуже доречним. Адже, як говорив один із теоретиків усної історії Пол Томпсон, «усна історія - це історія, вибудована навколо людей». Життєві історії кожної із жінок є тим соціальним конструктом, у рамках якого, насамперед, відображаються смисли і значення, які вона надає сучасним їй подіям. Такий наратив дозволив авторці сформулювати цілісну картину становища жінки на території західних областей УРСР в означуваний період.

Пропонований Галиною Василівною варіант архітекtonіки висвітлення проблеми цілком відповідає поставленим меті та завданням, є вдалою матрицею викладу матеріалу. В окремому розділі розглядається ідеологічний вплив та кадрова політика радянської влади щодо жіноцтва. Авторка підкреслює, що «політика радянської влади в перші повоєнні роки була спрямована на співпрацю із жінками, в яких вбачалися можливі

союзники – соціальна опора та носії у «маси» основних державних засад». Свою опору в регіоні вони вбачали, насамперед, у «місцевих активістках, які симпатизували радянському ладу. Особлива увага відводилася жіночому активу, формування якого здійснювалося через мас-медіа, жіночі наради, збори, бесіди. До його складу входили члени жіночих рад, керівники секцій, кореспонденти місцевих газет та ін.» (с.90).

Г.Дурдас аналізує діяльність окремих категорій західноукраїнського жіноцтва з точки зору ідентифікації їх як репрезентантів державної ідеології: вчительки зі Сходу, представниці партійної та радянської місцевої номенклатури, місцеві активістки та ін. Значна увага приділена нею розкриттю методів, форм і змісту ідеологічної роботи серед місцевого жіноцтва – «лекції, доповіді, бесіди, семінари, читання газет» (с.94), зібрання, мітинги та наради (с.98), преса (с.103), жудожня література (с.с.106-107), показ радянських кінострічок (с.108), впровадження радянських свят (с.109).

Аналізуючи кадрову політику більшовицької влади в західноукраїнському регіоні, авторка стверджує, що «через надмірну емоційність та соціальну активність жінки розглядалися владою як масовий трудовий ресурс у виконанні державних завдань. В основному вони обіймали низові посади управлінських та господарських структур, керівні ж партійні ланки були для них практично недосяжними» (с.113). Інформаційно наповненою є частина роботи, присвячена особливостям формування і діяльності жіночих структур на території західних областей України (с.с.114-115.)

Предметна сфера *третього* розділу дисертації (Участь жінок у суспільно-політичних та соціальних процесах) охоплює аналіз процесу формування радянських організаційних структур, зокрема, жіночих відділів, жіночих рад та жіночих делегатських зборів. Галина Василівна акцентує увагу на тому, що ініціатива створення цих організацій не виходила знизу, а насаджувалася владою через видання спеціальних постанов, розпоряджень, тотального контролю за їх діяльністю з боку партійних структур. Завдання, які ставилися перед ними, «стосувалися ідеологічного впливу, обліку, контролю, мобілізації жінок до відбудовчих процесів, участі в суспільно-політичному житті» (с. 154).

Відверто факталізований підхід до діяльності жіночих організацій не сприяв масовій підтримці їх місцевим населенням. Тому високі кількісні показники як членства у жіночих організаційних структурах, так і безпосередньої участі жінок в різноманітних заходах, ініційованих жінками-активістками, аж ніяк не є свідченням ефективності їхньої роботи.

Цікавим і наповненим фактологічним матеріалом є сюжет розділу дисертації, присвячений висвітленню участі жінок у суспільно-політичному житті західних областей УРСР. На підставі широкого кола архівних документів дослідниця доводить, що далеко не всі члени «жіночого активу» підтримували політику радянзації і прагнули співпрацювати з комуністичною владою. Незважаючи на можливі наслідки, «однією із форм спротиву місцевих мешканок, які входили до складу жіночих організацій радянського зразка, було саботування» (с.158), - стверджує Галина Василівна. Заслуговує на увагу частина тексту, де йдеться про стратегії виживання жіноцтва в умовах подвійного тиску на них як представників українського повстанського підпілля, так і органів радянської влади.

Важливим аспектом діяльності жіноцтва були питання соціального характеру: організація допомоги вдовам, сиротам, участь у відбудові закладів соціального характеру, організація навчання мало- і безграмотних верств населення тощо. Ця тема достатньо широко розкривається Г.Дурдас у третій частині третього розділу дисертації. Відрадно, що дослідниця з позицій об'єктивної неупередженості наголошує на позитивних сторонах

діяльності жіночих організацій: «Попри ідеологізацію діяльності жінрад, жіночий актив систематично займався вирішенням нагальних повоєнних проблем. Надмірна працьовитість, наполегливість та ініціативність допомагали жінкам впливати на вирішення багатьох питань у сфері охорони дитинства, <.....> проведенні санітарно-епідеміологічної роботи» (с.184). Жіночі ради були ініціаторами культурноосвітньої роботи, <.....> кампанії з ліквідації неписьменності та малописьменності (с.185)

Помітне місце в дисертації відведено висвітленню теми ролі і місця жіноцтва у повоєнній відбудові народного господарства. На підставі аналізу численних джерел авторка дійшла висновку, що «залучення жінок до відбудови та розвитку промислової сфери західноукраїнського регіону у цей період було одним із компонентів економічних перетворень радянської влади» (с.219).

Дослідницька свіжість властива науковій розробці проблеми участі жінок у процесі колективізації західноукраїнського села. Погоджуючись з усталеною у вітчизняній історіографії періодизацією політики колективізації західноукраїнських областей, Г.Дурдас виокремлює «збільшення кількості колгоспниць» як одну із особливостей початку її другого етапу(с.226). На підставі значного масиву детально опрацьованих і проаналізованих джерел та наукової літератури Галина Василівна дійшла висновку, що «незначна кількість жінок обіймали керівні посади у колгоспах. Більшість жінок працювали у ланках та тваринницьких фермах, виконували найважчу роботу» (с.с.230, 232). Цей висновок авторка підтверджує численними прикладами з життя колгоспниць західних областей України.

Загальні висновки до дисертації є цілком обґрунтованими, в повній мірі акумулюють основні результати роботи, оскільки випливають з її змісту та відповідають науково-дослідницьким завданням.

Зміст автореферату відповідає основним положенням і результатам, викладеним у тексті дисертації, які, в свою чергу пройшли достатню апробацію.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що нагромаджений фактичний та теоретичний матеріал, зроблені висновки дослідження можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з історії західних областей України періоду пізнього сталінізму, проблем гендерної історії, енциклопедичних видань, а накопичений фактологічний матеріал може бути використаний при створенні музейних експозицій та тематичних виставок, історико-краєзнавчій роботі.

Констатуючи в цілому належний кваліфікаційний рівень рецензованої дисертації, варто висловити деякі зауваження, рекомендації й побажання, крім уже зазначених.

1. У другому розділі роботи авторка часто посилається на роботу жінвідділів (с.95, 98), жінорганізаторів (с. 101), жінрад (с.с.102, 104), однак не пояснює суті цих інституцій. Про засади й умови їх створення йдеться у другій частині розділу. На нашу думку, хоча б схематичне роз'яснення особливостей їх діяльності у першій частині розділу дозволило б краще зрозуміти масштаби і вектори ідеологічної роботи більшовицької партії серед місцевого жіноцтва.

2. Викликає певне застереження висновок: «Керівництво жіночими структурами відводилося жінкам, в яких за плечима був чималий досвід партійної діяльності» (с.125). Адже авторка попередньо цілком слушно наголошує на низькому професійному та культурно-освітньому рівні фахівців (у тому числі й жінок), відряджених на роботу в Західну Україну за рішеннями ЦК КП(б)У.

3. Зустрічаються в роботі повтори сюжетних ліній. Для прикладу, у параграфі 3.2. йдеться про участь жінок у комсомолі, профспілкових та різного роду «добровільних» організаціях, Товаристві Червоного Хреста (с.с. 170-172). Однак про це вже згадується у попередньому параграфі 3.1. (с.с. 150-153).

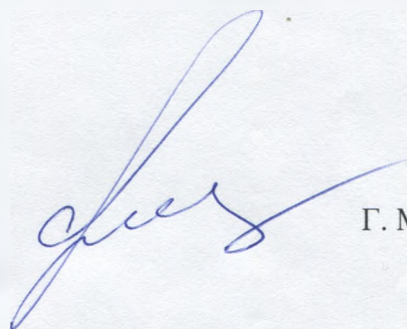
4. Робота ґрунтується на значному масиві документальних джерел. Висвітлюючи те, чи інше питання, авторка наводить численні приклади кількісного співвідношення фактів у різних областях. Візуалізація їх у вигляді таблиць чи схем покращила б, на нашу думку, сприйняття читачем зроблених дисертанткою висновків та узагальнень.

5. Трапляються повтори та погрішності технічного характеру.

Однак усі зауваження і коментарі, висловлені у цьому відгукові, мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку роботи.

Рецензована дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому розглядаються проблеми, що мають важливе методологічне і пізнавальне значення. За актуальністю, науковою новизною, вірогідністю та практичною цінністю, змістом і оформленням робота «Соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території західних областей Української РСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.)» цілком відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету міністрів України 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.), а її авторка Дурдас Галина Василівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

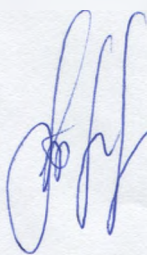
Офіційний опонент -
завідуюча кафедрою всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
доктор історичних наук, професор

Г. М. Стародубець

Підпис Стародубець Г.М. підтверджую

Проректор з наукової і міжнародної роботи,
кандидат економічних наук, доцент

Т.В. Боцян